

MAKTABGACHA TA'LIMDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

*Guliston Davlat Pedagogika Instituti
Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (MT)
1-bosqich magistranti **Shakarova Sarvinoz**
Email:shakarovasarvinoz2@gmail.com*

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonida didaktik o'yinlarning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda ekologik tarbiyaning nazariy asoslari, bolalarda tabiatga ongli munosabatni rivojlantirishda o'yin faoliyatining roli hamda ekologik mazmundagi didaktik o'yinlardan foydalanishning samarali usullari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'limni tashkil etishda didaktik o'yinlardan tizimli foydalanish bolalarning bilish faolligini oshirishi, ekologik tushunchalarni mustahkamlashi va ekologik madaniyat elementlarini shakllantirishga xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

KALIT SO'ZLAR: ekologik madaniyat, maktabgacha ta'lim, didaktik o'yin, ekologik tarbiya, pedagogik jarayon.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение дидактических игр в формировании экологической культуры у детей дошкольного возраста. Раскрываются теоретические основы экологического воспитания, а также педагогические возможности использования дидактических игр в процессе формирования у детей осознанного отношения к природе. Особое внимание уделено роли игровой деятельности в развитии экологического мышления, познавательной активности и экологически ответственного поведения дошкольников. Обосновано, что систематическое применение экологически направленных дидактических игр в дошкольных образовательных организациях способствует эффективному усвоению экологических знаний и формированию основ экологической культуры.

Ключевые слова: экологическая культура, дошкольное образование, дидактическая игра, экологическое воспитание, педагогический процесс.

Annotation. This article examines the importance of didactic games in forming ecological culture among preschool children. The study highlights the theoretical foundations of environmental education and emphasizes the role of play-based learning in developing children's conscious attitude toward nature. Particular attention is given to the effectiveness of didactic games in enhancing cognitive activity, environmental awareness, and responsible behavior in early childhood. The article substantiates that the systematic use of environmentally oriented didactic games in preschool education institutions significantly contributes to the development of basic ecological concepts and the formation of ecological culture.

Keywords: ecological culture, preschool education, didactic games, environmental education, pedagogical process.

KIRISH. Bugungi kunda atrof-muhit muammolarining keskinlashuvi ekologik madaniyatni shakllantirish masalasini dolzarb pedagogik vazifalardan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri shaxs rivojida muhim bosqich bo'lib, bu davrda bolalarda tabiatga mehr, ehtiyotkorlik va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiyani samarali tashkil etishning innovatsion pedagogik vositalaridan biri sifatida didaktik o'yinlardan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda.

Ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini qamrab olishi zarur bo'lib, uning poydevori aynan maktabgacha ta'lim bosqichida qo'yiladi². Chunki maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim va sezgir davr hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda tabiatga nisbatan dastlabki bilimlar, tasavvurlar, hissiy munosabatlar va xulq-atvor me'yorlari vujudga keladi³. Bu esa ekologik tarbiyani erta yoshdan boshlab, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan holda tashkil etishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiyaning samaradorligi ko'p jihatdan qo'llanilayotgan ta'lim metodlari va vositalariga bog'liqdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin yetakchi faoliyat turi bo'lib, ular borliqni aynan o'yin orqali anglaydilar va idrok etadilar⁴. Shu sababli ta'lim jarayonini o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtirish pedagogik jihatdan eng maqbul yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, didaktik o'yinlar ta'limiy maqsadga yo'naltirilganligi bilan ajralib turib, bolalarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Didaktik o'yinlar orqali bolalarda ekologik tushunchalar, tabiat hodisalari, o'simlik va hayvonot dunyosi, fasllar almashinuvi hamda atrof-muhitni muhofaza qilish qoidalari haqidagi bilimlar shakllantiriladi⁵. O'yin jarayonida bolalar tabiatga mehr bilan munosabatda bo'lish, jonli mavjudotlarni asrash, tozalikka rioya qilish kabi

ekologik xulq-atvor ko'nikmalarini amaliy faoliyat orqali egallaydilar. Bu esa ekologik bilimlarning faqat nazariy emas, balki amaliy ahamiyat kasb etishini ta'minlaydi.

Shuningdek, didaktik o'yinlar bolalarda ekologik ong va ekologik mas'uliyatni shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. O'yin davomida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar bolalarni fikrlashga, qaror qabul qilishga va ekologik jihatdan to'g'ri xulosa chiqarishga o'rgatadi⁶. Natijada bolalarda tabiatga nisbatan befarqlik emas, balki ongli va ijobiy munosabat shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, maktabgacha ta'limda ekologik madaniyatni shakllantirishda didaktik o'yinlardan maqsadli, tizimli va metodik jihatdan to'g'ri foydalanish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biridir. Mazkur tadqiqotda didaktik o'yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi o'rni, pedagogik imkoniyatlari hamda ta'lim-tarbiya jarayonidagi samaradorligi ilmiy jihatdan yoritib beriladi⁷.

METOD VA USULLAR. Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda didaktik o'yinlarning pedagogik ahamiyatini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ilmiy-tadqiqot jarayoni bir nechta metodlar va usullar orqali amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologik asosini pedagogika va psixologiya fanlaridagi klassik va zamonaviy yondashuvlar tashkil etadi¹.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Nazariy tahlil metodi

Bu metod yordamida maktabgacha ta'lim, ekologik tarbiya va didaktik o'yinlar bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, pedagogik qo'llanmalar, metodik tavsiyalar va ilmiy maqolalar o'rganildi². Nazariy tahlil tadqiqotning konseptual asosini shakllantirish, ekologik madaniyat va didaktik o'yinlarning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash imkonini berdi. Shu bilan birga ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari solishtirilib, ilmiy yondashuvlar sistematik tarzda tahlil qilindi.

2. Empirik tadqiqot metodi

Bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirish jarayonida didaktik o'yinlarning samaradorligini o'rganish uchun empirik metodlardan foydalandik³.

- **2.1. Kuzatish:** Bolalarning o'yin jarayonidagi xulq-atvori, faoliyatdagi qiziqishlari va ekologik bilimlarni qo'llash ko'nikmalari tizimli ravishda qayd etildi.
- **2.2. Eksperiment:** Tadqiqot maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikki guruh — eksperimental va nazorat guruhi shaklida o'tkazildi. Eksperimental guruhga ekologik mavzularda maxsus didaktik o'yinlar kiritildi, nazorat guruhi esa an'anaviy mashg'ulotlar asosida ta'lim oldi.
- **2.3. Test va so'rovnomalar:** Bolalarning ekologik bilimlari va qiziqish darajasi testlar yordamida baholandi, tarbiyachilar va ota-onalarning fikri esa so'rovnomalar orqali olingan ma'lumot bilan mustahkamlandi.

- **2.4. Suhbatlar:** Bolalar bilan o'tkazilgan individual va guruh suhbatlari orqali ularning tabiatga nisbatan munosabati va didaktik o'yinlar jarayonida o'rgangan bilimlarini amaliy qo'llash darajasi aniqlanadi.

3. Statik tahlil metodi

Eksperimental va nazorat guruhlarining natijalari statistik usullar yordamida tahlil qilindi⁴. Bu orqali didaktik o'yinlar ta'sirining sezilarli darajada ekanligi isbotlandi. Statistik tahlil natijalari grafik va diagramma shaklida taqdim etilib, pedagogik xulosalarni chiqarishga asos yaratdi.

4. Taqqoslash va umumlashtirish metodi

Nazariy va empirik qismda olingan natijalar asosida didaktik o'yinlar yordamida ekologik madaniyatni shakllantirish samaradorligi tahlil qilindi. Turli yondashuvlar va metodlar solishtirilib, eng samarali pedagogik usullar aniqlanib, ularning amaliy tatbiqi bo'yicha xulosalar chiqarildi⁵.

Tadqiqotning obyekti maktabgacha yoshdagi bolalar, predmeti esa didaktik o'yinlar orqali ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonidagi pedagogik yondashuvlar hisoblanadi. Tadqiqot amalga oshirilgan davrda bolalar bilan ekologik mavzudagi mashg'ulotlar muntazam ravishda kuzatildi va olingan ma'lumotlar tizimli qayd etildi.

Shuningdek, tadqiqot metodologiyasida pedagogik prinsiplarga e'tibor qaratildi: yosh psixologiyasiga moslashtirish, faoliyatni qiziqarli qilish, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv va bosqichma-bosqich o'sish prinsiplariga amal qilindi. Bu esa tadqiqotning ilmiy va amaliy qiymatini oshirdi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR. Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar orasida ekologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha eksperimental ishlar olib borildi¹. Tadqiqot **eksperimental guruh** va **nazorat guruhi** asosida amalga oshirildi. Eksperimental guruhga ekologik mavzularda maxsus didaktik o'yinlar kiritildi, nazorat guruhi esa an'anaviy mashg'ulotlar asosida ta'lim oldi.

1. Bolalarning ekologik bilimlari

1.1. Eksperimental guruhdagi bolalar o'yinlar davomida tabiat hodisalari, o'simlik va hayvonot dunyosi, fasllar almashinuvi haqida bilimlarni samarali o'zlashtirdi. Test natijalariga ko'ra, eksperimental guruh bolalarining 87% i ekologik savollarga to'g'ri javob bera oldi², nazorat guruhida bu ko'rsatkich 54% ni tashkil etdi.

1.2. Bolalarning bilimlarini amaliyotda qo'llash darajasi ham eksperimental guruhda sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Masalan, o'yin jarayonida bolalar o'simliklarni sug'orish, axlatni ajratib tashlash va hayvonlar uchun yashash joylarini asrash kabi amaliy ko'nikmalarni muvaffaqiyatli bajardilar³.

2. Bolalarning ekologik xulq-atvori

2.1. Kuzatish natijalariga ko'ra, eksperimental guruh bolalari ekologik qoidalarga rioya qilishga faollik bilan kirishdi. Bolalar o'yinda ekologik vaziyatni to'g'ri hal qilish, tabiatni muhofaza qilishga doir qarorlar qabul qilishni o'rganishdi⁴.

2.2. Eksperimental guruh bolalari tabiatga mehr bilan munosabatda bo'lish, hayvonot va o'simliklarni himoya qilish kabi ekologik xulq-atvor ko'nikmalarini amalda qo'llashdi, bu esa nazorat guruhi bolalariga nisbatan ancha yuqori ko'rsatkichlar berdi.

3. Bolalarning ijtimoiy va hissiy faolligi

3.1. Didaktik o'yinlar bolalarning ijtimoiy va hissiy faolligini oshirdi. Eksperimental guruhdagi bolalar o'yin davomida bir-biriga yordam berish, guruhda muammo yechish va fikr almashish kabi faoliyatlarda faol ishtirok etdilar⁵.

3.2. Suhbatlar natijasida bolalar o'zlarining tabiatni asrashga qiziqishlari ortganini bildirishdi. Eksperiment davomida kuzatilgan ijobiy xulq-atvor va ekologik qiziqishlar didaktik o'yinlarning samaradorligini tasdiqladi⁶.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda didaktik o'yinlar juda samarali vosita hisoblanadi. Eksperimental guruhdagi bolalar ekologik bilimlarni amalda qo'llash, tabiat hodisalarini tushunish va ekologik qoidalarga rioya qilish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirdilar. Shu bilan birga, bolalarning ijtimoiy va hissiy faolligi ham o'yinga bog'liq tarzda oshgani kuzatildi, ular bir-biriga yordam berish, muammolarni hal qilish va fikr almashish kabi ko'nikmalarni faol ravishda qo'lladilar. Bu holat ilgari o'tkazilgan pedagogik tadqiqotlar natijalari bilan mos keladi va didaktik o'yinlar yosh bolalarning bilish, hissiy va amaliy tajribalarini uyg'un rivojlantirish imkoniyatini beradi¹.

Nazorat guruhidagi bolalar o'zlashtirgan bilimlarni amaliyotda qo'llashda pastroq natijalar ko'rsatdi. Bu shuni ko'rsatadiki, an'anaviy mashg'ulotlar ekologik bilim va ko'nikmalarni yetarli darajada shakllantira olmaydi. Shu bilan birga, didaktik o'yinlar bolalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirish, qaror qabul qilish va muammolarni hal etish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi².

Olingan natijalar maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyaga tizimli yondashish zarurligini ko'rsatadi. Didaktik o'yinlar orqali bolalarda ekologik bilimlar mustahkamlanadi, amaliy ko'nikmalar shakllanadi va bolalarning tabiatga ijobiy munosabati rivojlanadi. Shu bilan birga, pedagoglar uchun o'yinlarning mazmuni, qoidalari va metodikasi bo'yicha aniq ko'rsatmalar ishlab chiqish zarurligi tug'iladi. Bu esa ekologik tarbiyaning nafaqat bilim berish, balki shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishga yo'naltirilganligini tasdiqlaydi³. Shu jihatdan, tadqiqotning natijalari pedagogik amaliyotda didaktik o'yinlarning ahamiyatini yanada mustahkamlash va ularni maktabgacha ta'lim dasturiga integratsiyalash zarurligini

ko'rsatadi. Bolalarning qiziqishlarini hisobga olgan holda o'yinlar mazmunini moslashtirish, ekologik mavzularni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish va tarbiyachilarni maxsus metodik treninglardan o'tkazish samaradorlikni oshiradi⁴.

XULOSA VA TAVSIYALAR. Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyati aniqlandi. Bolalar o'yin jarayonida nafaqat tabiat haqida bilim oldi, balki o'rganilgan bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rgandi. Shu bilan birga, ularning tabiatga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo'lishi, ekologik qoidalarga rioya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi. O'yin bolalarning ijtimoiy va hissiy faolligini ham oshirdi, ular bir-biriga yordam berish, fikr almashish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini faol ishlata boshladi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan holda bir nechta tavsiyalarni berish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani mustahkamlash uchun didaktik o'yinlar muntazam va tizimli ravishda olib borilishi lozim. O'yinlarni bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va psixologik imkoniyatlariga moslashtirish tavsiya etiladi. Shuningdek, pedagoglar uchun o'yinlarni samarali tashkil etish bo'yicha metodik ko'rsatmalar ishlab chiqish, ularni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish zarur. Bu nafaqat ekologik bilimlarni oshiradi, balki bolalarning shaxsiy fazilatlari va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Shunday qilib, didaktik o'yinlar maktabgacha ta'lim jarayonida ekologik madaniyatni shakllantirishning eng samarali vositasi sifatida ko'riladi va ularni ta'lim dasturiga kengroq joriy etish maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- **Didaktik o'yinlarni muntazam olib borish:** Ekologik mavzudagi o'yinlar maktabgacha ta'lim dasturiga tizimli ravishda kiritilishi kerak. Shu orqali bolalar ekologik bilimlarni o'rganish va amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.
- **O'yin mazmunini yoshga moslashtirish:** O'yinlar bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va psixologik imkoniyatlariga mos bo'lishi lozim. Bu ularning faol ishtirokini oshiradi va o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi.
- **Metodik ko'rsatmalarni ishlab chiqish:** Pedagoglar uchun didaktik o'yinlarni qanday tashkil etish, qanday qoidalar asosida o'tkazish va amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish bo'yicha aniq ko'rsatmalar ishlab chiqilishi zarur.
- **Ekologik mavzularni amaliy faoliyat bilan bog'lash:** Bolalar o'yin orqali o'rganilgan bilimlarni amaliy hayotda qo'llay olishlari muhim. Masalan, o'simliklarni sug'orish, axlatni ajratish yoki hayvonlarni himoya qilish kabi faoliyatlarni o'yin bilan uyg'unlashtirish tavsiya etiladi.
- **Bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash:** O'yinlar bolalarni bir-biriga yordam berishga, muammolarni hal qilishga va guruh bilan

ishlashga o'rgatadi, shuning uchun ekologik tarbiya jarayoni ijtimoiy ko'nikmalar bilan birga olib borilishi lozim.

Umuman olganda, didaktik o'yinlar maktabgacha ta'limda ekologik madaniyatni shakllantirishning eng samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Ularni tizimli va maqsadli ravishda joriy etish bolalarning ekologik bilimini oshirish, ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarini rivojlantirish hamda tabiatga mas'uliyat bilan qarashlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu tariqa, didaktik o'yinlar nafaqat bilim berish, balki bolalarni har tomonlama rivojlantirish va ekologik ongini shakllantirish vositasi sifatida ham ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jalolov J.J. Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Nurmatova G.K. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
5. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2018.
6. Sodiqova S.A. Ekologik tarbiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
7. Usmonova M.N. Didaktik o'yinlar va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati. – Toshkent, 2017.